

Włodzimierz Kubala

Dozwolony użytek chronionych artystycznych wykonań

Palestra 40/1-2(457-458), 46-50

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

■ Dozwolony użytek chronionych artystycznych wykonań

Zainteresowanie problematyką legalności nieodpłatnego udostępniania i korzystania z utworów (wykonań itd.) wyraźnie wzrosło po wejściu w życie przepisów ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych¹, zwanej dalej ustawą. Wśród przyczyn tego stanu rzeczy można wymienić: po pierwsze – znaczne rozszerzenie, w porównaniu z poprzednią ustawą², zakresu regulacji prawnej, motywowane zarówno względami społecznymi (zaspokojenie potrzeb informacyjnych, kulturalnych, naukowych itp.), jak i interesami twórców; po drugie – pojawienie się w skali dotychczas nie spotykanej zjawiska patologii, zwłaszcza w postaci piractwa. O ile prawo autorskie z 1952 r. jedynie „w dziedzinie piśmiennictwa” (art. 18) i „w zakresie utworów muzycznych” (art. 19) przewidywało możliwość nieodpłatnego wykonywania lub rozpowszechniania utworów wydanych (opublikowanych), o tyle zakres dozwolonego użytku w obowiązującej ustawie jest znacznie szerszy pod względem podmiotowym i przedmiotowym. Wejście w życie nowej ustawy odsłoniło potrzebę teoretycznego opracowania wielu zagadnień, wśród których znalazły się kwestie związane z dozwolonym użytkowaniem artystycznych wykonań.

Punktem wyjścia do dalszych rozważań jest generalna zasada, zgodnie z którą artyście wykonawcy przysługuje, w granicach określonych przepisami ustawy, wyłączne prawo do ochrony dóbr osobistych dotyczących artystycznego wykonania, w tym prawo do autorstwa, oznaczenia wykonania swoim nazwiskiem lub pseudonimem artystycznym, nienaruszalności treści i formy wykonania oraz jego rzetelnego wykorzystania, decydowania o pierwszym udostępnieniu wykonania i nadzoru nad sposobem korzystania z wykonania, a także prawo do korzystania z wykonania i rozporządzenia nim na poszczególnych polach eksploatacji oraz prawo do wynagrodzenia za korzystanie z wykonania, w tym za udostępnianie wykonania, za nadawanie lub publiczne odtwarzanie wykonania, chyba że są one dokonywane za pomocą wprowadzonego do obrotu egzemplarza (nośnika) nagrania (art. 86 ust. 1 i 2). Mówiąc najkrócej: monopol autorski obejmuje bezwzględny zakaz zwielokrotniania i rozpowszechniania chronionych wykonań bez zgody uprawnionego twórcy lub jego następcy prawnego. W rozumieniu ustawy, artystycznym wykonaniem jest każdy przejaw działalności mającej charakter artystyczny, ustalony w jakiegokolwiek postaci,

niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia. W szczególności będą to działania aktorów, recytatorów, dyrygentów, instrumentalistów, tancerzy i wokalistów oraz osób w sposób twórczy przyczyniających się do powstania wykonania.

Ustawowym wyłomem we wspomnianej zasadzie jest instytucja dozwolonego użytku prawnie chronionych wykonań, której istota wyraża się w ograniczeniu *ex lege* praw artystów wykonawców, polegającym – *in principio* – na nieodpłatnym wykorzystaniu artystycznego wykonania w ramach użytku publicznego lub osobistego. Zakres tego ograniczenia, warunki korzystania z wykonań w granicach dozwolonego użytku, prawa przysługujące artystom oraz obowiązki podmiotów (osób prawnych, instytucji, osób fizycznych itp.) uprawnionych do udostępnienia (rozpowszechnienia) artystycznych wykonań regulują przepisy art. 23–35 ustawy, które zgodnie z art. 100 ustawy mają odpowiednie zastosowanie do praw pokrewnych, wyróżnionych w rozdziale 11. Dopełniające znaczenie będą tu miały, rzecz oczywista, przepisy określające odpowiedzialność (cywilną i karną) użytkownika w razie naruszenia praw artysty (art. 78–80, 115–121).

W ramach dozwolonego użytku wolno wykorzystać jedynie wykonania już rozpowszechnione, tj. ogólnie dostępne, opatrzone nazwiskiem lub pseudonimem artysty albo za jego zgodą udostępnione anonimowo i z wymienieniem źródła. Jest to warunek *sine qua non* dozwolonego użytku. Jego naruszenie skutkuje odpowiedzialnością prawną z tytułu naruszenia autorskich praw osobistych i majątkowych. Poza tym dozwolony użytek

nie może naruszać normalnego korzystania z wykonania lub godzić w słuszne interesy artysty, którego prawa, jak wiadać, chronione są przed prawami innych osób.

De lege lata interesów artystów wykonawców nie narusza zarówno publiczne, nieodpłatne wykonywanie utworów muzycznych i słownomuzycznych, jeżeli nie łączy się z tym osiąganie korzyści majątkowych, jak i przytaczanie w wykonaniach stanowiących samoistną całość urywków rozpowszechnianych wykonań lub drobnych wykonań w całości, jeżeli jest to uzasadnione właściwościami gatunku.

Wyżej zazaczyłem, że wykorzystanie następuje nieodpłatnie. Taka jest w każdym bądź razie generalna zasada. Wyjątki od niej są nieliczne i dotyczą *verba legis* korzystania z drobnych wykonań lub fragmentów większych wykonań (art. 29 ust. 2). Ocena, kiedy mamy do czynienia z drobnym wykonaniem lub fragmentem większego wykonania przysparza znacznych trudności, przez co może skłaniać zainteresowane strony do poszukiwania rozwiązania na drodze sądowej.

Korzystanie z artystycznego wykonania w zakresie własnego użytku osobistego (użytek prywatny) może, zgodnie z art. 23 ust. 2 ustawy, odbywać się w kręgu osób najbliższych, w szczególności może obejmować krewnych, powinowatych i znajomych. Korzystanie ma być motywowane użytkowaniem własnym, co oznacza, że w razie zarejestrowania wykonania na kasecie video nie wolno go rozpowszechniać poza kręgiem wymienionych osób, ani nawet w tym kręgu, ale za opłatą. Ustawa nie precyzuje, jak liczny może być krąg osób korzystają-

cych z wykonania i czy jego skład ma być stały, czy też może być on zmienny. W tym zakresie należy kierować się – z jednej strony – koniecznością respektowania praw artysty, zwłaszcza prawa do wynagrodzenia, z drugiej zaś – istnieniem potrzeb kulturalnych wymagających zaspokojenia, co powinno jednak następować z uwzględnieniem dobrej woli i panujących zwyczajów.

Znacznie szerzej potraktowany został w ustawie dozwolony użytek publiczny. Do kręgu podmiotów uprawnionych do udostępniania wykonania w trybie dozwolonego użytku ustawa zalicza: 1) prasę, radio i telewizję, 2) instytucje naukowe i oświatowe, 3) biblioteki, archiwa i szkoły, 4) ośrodki informacji lub dokumentacji naukowo-technicznej, 5) pozostałe podmioty.

Zgodnie z ustawą, wolno rozpowszechniać nieodpłatnie w celach informacyjnych w prasie, radiu i telewizji przeglądy artystycznych wykonań utrwalonych np. w nutach lub nagraniach (na taśmie magnetowidowej itp.). Przegląd jest według *opinio communis* formą wypowiedzi opartej na prezentacji fragmentów wykonań, przedstawień, koncertów itp., służącej wyłącznie celom informacyjnym. Warunkiem legalności działania jest, iż prezentowane fragmenty zostały wcześniej udostępnione publicznie albo że wykonawca zezwolił na takie pierwsze udostępnienie fragmentów wykonania nagrałego np. w prywatnym studiu, nadto podanie nazwiska artysty wykonawcy (pseudonimu). W sprawozdaniach o aktualnych wydarzeniach kulturalnych wolno przytaczać fragmenty artystycznych wykonań udostępnione podczas tych wydarzeń, ale tylko w granicach uzasadnionych celem informacji. Rozpo-

wszechnianie fragmentów utworów jest dozwolone zarówno w oryginale, jak i w tłumaczeniu.

Przy okazji należy zaznaczyć, że wolno rozpowszechniać za pomocą anteny zbiorowej oraz sieci kablowej utwory, a więc także artystyczne wykonania nadawane przez inną organizację radiową lub telewizyjną drogą satelitarną albo naziemną, jeżeli następuje to w ramach równoczesnego, integralnego i nieodpłatnego rozpowszechniania programów radiowych lub telewizyjnych i przeznaczone jest dla oznaczonego grona odbiorców znajdujących się w jednym budynku lub w domach jednorodzinnych obejmujących do 50 gospodarstw domowych. Powyższa zasada odnosi się także do rozpowszechniania wykonań przez operatorów sieci kablowych. Natomiast posiadacze urządzeń służących do odbioru dźwięku lub dźwięku i obrazu mogą za ich pomocą odbierać nadawane artystyczne wykonania, choćby urządzenia te umieszczone były w miejscu ogólnie dostępnym, jeżeli nie łączy się z tym osiągnięcie korzyści majątkowych.

Instytucjom naukowym i oświatowym wolno w celach dydaktycznych lub prowadzenia własnych badań korzystać z opublikowanych artystycznych wykonań w oryginale i w tłumaczeniu oraz sporządzić w tym celu egzemplarze fragmentów opublikowanych wykonań. Wolno również zamieszczać rozpowszechnione drobne wykonania lub fragmenty większych wykonań, np. w opracowaniach, albumach o charakterze monograficznym lub porównawczym. Wolno przytaczać urywki, a nawet drobne wykonania w całości, jeżeli służy to analizie krytycznej lub nauczaniu. Biblioteki, archiwa i szkoły mogą udostępniać nie-

odpłatnie egzemplarze opublikowanych wykonań artystycznych (np. filmy, kasety video), mogą ponadto sporządzać lub zlecać sporządzenie pojedynczych egzemplarzy opublikowanych wykonań, niedostępnych w handlu, ale tylko w celu uzupełnienia i ochrony swoich zbiorów i ich nieodpłatnego udostępniania wyłącznie w zakresie swoich zadań statutowych. Jak wynika z powyższego, warunkiem legalności udostępnienia jest spełnienie następujących wymagań: 1) wcześniejsze opublikowanie wykonania, tj. jego zwielokrotnienie za zgodą artysty i wprowadzenie egzemplarza do publicznego obrotu (rozpowszechnienie), 2) nieodpłatność udostępnienia, 3) udostępnianie egzemplarzy wykonań musi mieścić się w granicach statutowych.

Pojęcie „udostępnianie” jest znaczeniowo bardzo pojemne. Mieści ono w sobie okazanie (pokazanie) egzemplarza wykonania, ale i wypożyczenie na określony czas, z czym łączyć się może wyniesienie egzemplarza poza miejsce jego przechowywania. W tym ostatnim przypadku pojawia się możliwość jego skopiowania, co stwarzać może zagrożenie nie tylko dla interesów artystów wykonawców, ale także wydawców (producentów). Wprawdzie ustawa stwierdza, że granice dozwolonego użytku stanowi „normalne korzystanie” z wykonania lub „słuszny interes” wykonawcy (art. 35), nie zapobiegnie to jednak nadużyciu ustawowej licencji. W takiej zaś sytuacji poszkodowany zdany jest na własną akcję przeciwko sprawcy naruszenia praw, chyba że powierzył zarządzanie i ochronę praw organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub pokrewnymi, która go w tym wyręczy.

Ośrodkom informacji lub dokumentacji naukowo-technicznej wolno sporządzać i rozpowszechniać własne opracowania dokumentacyjne oraz pojedyncze egzemplarze fragmentów opublikowanych wykonań. W razie odpłatnego udostępniania egzemplarzy fragmentów wykonań twórcy lub działającej w jego imieniu organizacji zbiorowego zarządzania przysługuje prawo pobierania od ośrodka wynagrodzenia.

Poza omówionymi przypadkami wolno rozpowszechniać: utwory wystawiane na stałe w takich miejscach ogólnie dostępnych, jak drogi, place, ulice, ogrody itp.; utwory znajdujące się w publicznie dostępnych zbiorach, np. w muzeach, galeriach, salach wystawowych, lecz tylko w katalogach i w wydawnictwach opublikowanych dla promocji tych utworów, a także w sprawozdaniach o aktualnych wydarzeniach w prasie i telewizji – w granicach uzasadnionych celem informacji; utwory opublikowane w encyklopediach i atlasach, jeżeli nawiązanie porozumienia z twórcą w celu uzyskania jego zezwolenia napotyka trudne do przezwyciężenia przeszkody (twórcy przysługuje wówczas wynagrodzenie).

Respektowanie zasad korzystania z chronionych artystycznych wykonań ustawa wymusza za pomocą sankcji cywilnoprawnych i karnych. Jeśli chodzi o pierwsze, twórca może żądać od sprawcy naruszenia praw autorskich zaniechania działania, usunięcia jego skutków, zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę, wydania uzyskanych korzyści albo zapłacenia wynagrodzenia oraz naprawienia wyrządzonej szkody (art. 78 i 79). Celem środków karnych jest wspomoczenie siły oddziaływania

środków odpowiedzialności cywilnej. Środki karne przewidziane są za ściśle określone czyny (*nullum crimen sine lege*), wśród których występują: przywłaszczenia autorstwa, rozpowszechnianie lub zwielokrotnienie bez uprawnienia lub wbrew jego warunkom cudzego utworu, organizowanie lub kierowanie taką działalnością oraz obrót handlowy nośnikami utworów.

Reasumując dotychczasowe rozważania możemy stwierdzić, że przyjęte przez ustawę o prawie autorskim rozwiązania właściwie harmonizują interesy twórców z interesami odbiorców. Granice i warunki dozwolonego użytku

są tego przykładem. Prawidłowe stosowanie przepisów prawa autorskiego w praktycznym działaniu różnego rodzaju instytucji publicznych (np. tv, biblioteki), podmiotów gospodarczych zajmujących się utrwalaniem, zwielokrotnieniem, rozpowszechnianiem, reklamą i promocją utworów oraz osób fizycznych wymaga dobrej znajomości ustawy, instytucji prawa autorskiego i judykatury. W sytuacji gdy ustawę trudno zaliczyć do aktów prawnych napisanych językiem komunikatywnym, nie może zaskakiwać duże zapotrzebowanie na pomoc prawną, obserwowane w ostatnim okresie.

Przypisy:

¹ Dz.U. Nr 24, poz. 83.

² Dz.U. z 1952 r. Nr 34, poz. 234 z późn. zm.